

Ключові слова: цивільне судочинство, правосуддя, суддя, аналітичні повноваження, доводи сторін, докази, судові рішення, правова аналітика.

Koroied S. Analytical activity of a judge in administration of justice in civil cases as a sectoral measure of legal analysis

The article is focuses on clarification of the role of judge's analytical activity during administration of justice in civil cases as a sectoral measure of legal analysis. It is emphasized that in the legal literature the analytical activity of courts is reduced mainly to the analytical powers of the courts of higher instances in the processing of judicial statistics and generalization of judicial practice. However, it is emphasized that in this sense analytical powers of the court are somewhat narrowed, since the aforementioned activity is usually carried out by the employees of the court officials of the relevant court, and not by the judge which is administering justice in a specific case, analyzing evidence, examining applications and petitions and ruling the judgment. Attention is drawn to the fact that in order to consider and resolve civil cases, the judge must have high professional skills, be able to process information promptly, for which he must have highly developed intelligence and analytical thinking without which it is impossible to draw the right conclusions and to quickly make decisions on issues that arise during consideration of a civil case. It is comparing the analytical activity of a judge when a judge rules the judgment or decree in the form of a separate document, which takes place in the counseling room (when the judge has time for analytical conclusions), as well as in solving applications and petitions of the participants of the case without going to the counseling room. Taking into account that during the court session a number of different applications and petitions can be filed, the judge must first consider whether such statements or claims have been filed before and what is the outcome of their resolution, and, depending on this, to resolve it. Most of the statements and petitions of the participants in the case relate to the reclamation of evidence. To resolve them, the judge must analyze and compare demanded evidence with the subject of proof and established by law means of proof, permissible in a particular legal relationship, as well as the existence in the law of the possibility of considering and satisfying such applications and petitions. A number of applications and petitions of participants in the case concerns the involvement of third parties in the case without a separate claim for the subject of a dispute. In considering such petitions, the court should analyze and compare with the subject of the dispute the existence of conditions established by law for the participation of such a third person in a particular case. The existing requirements, concerning the validity of a court decision, which indicate the analytical nature of the judge's activity when considering and resolving civil cases, are analyzed. The justification is given to fact that the judge's activity has a completed analytical cycle (from the legislative definition of the task of civil justice for each civil case, the collection and systematization of evidence of the circumstances of the case, and completing the analysis of claims and objections of the parties and comparing them with evidence and ruling the judgment). It is concluded that the judge's analytical activity is crucial for his administration of civil justice, which allows one to talk about one of the sectoral levels of research in legal analysis and, using its methodology, to determine the influence of the analytic functions of a judge on the effectiveness of his procedural activity.

Key words: civil proceedings, justice, judge, analytical powers, arguments of parties, evidence, court judgments, legal analytics.

УДК 340.12

*Роман Петрович Луцький,
доцент кафедри теорії держави і права,
директор Науково-дослідного інституту
Університету Короля Данила,
доктор юридичних наук*

**ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ДЕСЯТИ ЗАПОВІДЕЙ БОЖИХ
ЯК СВІТОГЛЯДНОГО ДЖЕРЕЛА ПОЗИТИВНОГО ПРАВА**

Постановка проблеми. Розвиток знань про право передбачає глибоке осмислення основних світоглядних начал, на яких базується вітчизняне позитивне право. До таких, зокрема, належать філософсько-правові категорії, на яких формувалася сучасна українська мораль, яка черпала свої витоки зі Святого Письма (Біблії). Знання цих підвалин дає змогу полегшити та удосконалити процес правотворчості, оскільки допомагає чіткіше визначити орієнтири законодавчої діяльності й забезпечити єдність юридичної практики у різноманітних її сферах. Окрім того, категорія права тісно пов'язана зі світоглядними поняттями правди, справедливості, добра, яким, по суті, і повинно бути останнє. Тому дослідження змісту системи правових понять та сутнісних характеристик позитивного права має не тільки академічне, а й практичне значення. Саме з цього й випливає актуальність порушеної проблематики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Методологічною основою статті стали праці та світоглядні концепції С. Алексєєва, Р. Бультмана, В. Бачиніна, П. Гулак-Артемівського, В. Костицького, О. Львової, І. Луцького, С. Мудрого, Є. Маланюка, Н. Оніщенко, Р. Папаян, В. Посентіна, П. Карманського, Л. Костенко, Н. Пархоменко, С. Сунегіна, Г. Сковороди, Л. Фуллера, Ю. Тихонравова, М. Шашкевича, Ю. Шемшученка, які сприяють осмисленню поточних процесів у сучасній теорії та філософії права і мають важливе значення для подальшого їх дослідження.

На основі тих фундаментальних основ, які вони заклали, вважаємо за доцільне провадити власні дослідження визначеної проблематики.

Мета статті. Сьогодні відсутнє єдине комплексне дослідження особливостей становлення ідеї права в контексті іудео-християнської традиції світосприйняття. Саме на сучасному етапі державотворення потрібно конкретизувати постанови іудаїзму і християнства в сфері морально-етичного комплексу, з'ясувати домінанти їх змістовного наповнення відповідно до процесу осмислення ідеї права. Також доцільно розглянути символізм текстів Старого й Нового Завітів, які породжують різноакцентованість у полі їхнього тлумачення та площині взаємозв'язку розуміння соціального призначення моралі і позитивного права.

Основні результати дослідження. Ідея, згідно з якою в основі будь-якого правопорядку у підсумку лежить релігія, неодноразово висловлювалася різними мислителями як у сфері філософії, так і теорії права. Вона притаманна для тих теоретико-правових науковців, які основу права вбачали у державній владі, тобто представників сучасного позитивного права. Оскільки загальна теорія позитивного права, яка підсумовує дані аналітичної юриспруденції, – це самодостатня юридична наука, предметом якої є догма права [8, с. 92]. Крім того, Г. Гегель визначав державу як «духовно-моральну ідею, що проявляється у формі людської волі та її свободи, внаслідок чого історичний процес за сутністю справи здійснюється за посередництва держави» [3, с. 92].

В одному з поширених у теорії підходів щодо розуміння сутності права стверджується, що право утворюється внаслідок еволюції релігійних підстав людської активності, хоча, водночас, як система вимог воно є найбільш віддаленою та незалежною від релігії системою. Як наголошує Ю. Тихонравов, «найбільш природний і логічний шлях трансформації духу в право пролягає через послідовність: релігія – мораль – право» [6, с. 92].

Оскільки Біблія складається зі Старого (Писання євреїв) та Нового Завітів, доречно розглянути ті аспекти віровчення іудаїзму, які стали основою морального життя та правової традиції єврейського народу, із перспективою їх подальшого виходу на історію й аналіз питань виражених у християнстві.

В основі всієї релігійної, а далі і правової культури єврейського народу, Святе Письмо – Тора (християнський еквівалент – перші п'ять книг Біблії), що розглядається як безцінний дар самого Всевишнього. У середовищі представників народу воно відоме і як Божественний Закон. Вважається, що свої Встановлення правил життя Господь передав євреям через пророка Мойсея, а тому інший варіант назви – Десять Заповідей Божих.

Саме вини були покликані регулювати усі сторони життя суспільства – від взаємин усередині родини, до справ організації суспільних інститутів. Їх норми у сукупності утворюють договір, який Бог уклав із Обраним народом. Серед представників єврейського народу вважається, що саме термін договір – із взаємними обов'язками сторін – найбільше відповідає сутності події. Так, на народ покладалися зобов'язання виконувати Божу Волю, а сам Господь обіцяв у разі виконання Його вимог благовоління й підтримку. Змістовний центр, у якому концентровано ці загальносвітоглядні та моральні приписи, які стають основою регулятивних механізмів життя євреїв упродовж усієї їхньої – це 10 заповідей або Декалог.

Р. Папаян зазначає, що «заповіді, за деякою долею умовності, ми можемо назвати біблійною “конституцією” (тому що саме вони – основа усіх інших законодавчих положень), в якій у “преамбулі” фіксується, що Бог – основа й джерело права. У цьому плані цікаво виглядає “юридична техніка” заповідей. Гранично чітка композиція тексту не залишає сумнівів у її продуманості – у русі від загального до одиничного, від основи до деталей. Перші ж “статті” встановлюють основу основ: відносини людини з Богом, де фіксується Божественне джерело життя й волі, наводиться формула волі (“Не роби собі кумира, <...> не вклоняйся їм і не служи їм”), формула істини

(“Не вимовляй імені Господа, Бога твого, даремно”), формула праці для себе (“Шість днів працею”) і для Бога (“а день сьомий – субота Господові, Богові твоєму”). Ось тут і стикаються небесне та земне, і звідси заповіді переходять “на землю”, втілюється усе вищесказане у сферу людських відносин. Вони заново повертаються до джерела життя, цього разу земного (“Шануй батька твого і матір твою»). Загалом, останні п’ять заповідей встановлюють границі земної волі і тим самим формують ключові механізми забезпечення недоторканності прав: на життя (“Не вбивай”), на родину (“Не перелюбствуй”), на власність і результати власної праці (“Не кради”), на істину (“Не вимовляй хибного свідчення”), – і на завершення знову апелюють до духовного початку в людині, що зобов’язує її до внутрішніх заборон на ті ж дії (“Не бажай будинку ближнього твого; не бажай дружини ближнього твого” та інше.). Як бачимо, в усьому тексті у найтісніший спосіб переплітаються норми як моральні, так і юридичні» [5, с. 92].

Таким чином, Декалог визнається джерелом основних принципів регулювання відносин єврейського народу з Богом й усієї сукупності суспільних відносин. Хоча він не містить санкцій, тобто конкретних вказівок на негативні наслідки, що можуть і повинні наставати для порушників розпоряджень (крім, можливо, 3-ї заповіді), його положення мали для євреїв обов’язковий характер, встановлювали як їх права, так і обов’язки. Десять заповідей закріплюють принцип рівності перед Законом, вирішують ключові питання про чинність Закону в просторі й часі. Чинність у просторі визначається принципом громадянства (поширення на кожного єврея, незалежно від місця проживання), та територіальності (стосується всіх осіб, що перебувають на території, займаній Ізраїлем). Що ж стосується дії у часі, то Законом утверджується необмежений характер його дії – вважається, що Господь дав його раз і назавжди. Загалом же в усьому віровченні підкреслюється: порушення Закону призводить до загибелі народу, а покора Божим Заповідям дає йому нескориму силу духу. Таким чином, заповідь правильного способу життя в єврейській традиції – слідування тим змістовно моральним нормам, що в проекції Божої волі у суспільне життя набувають характеру норм юридичних. Така їхня сполучка та взаємопереплетення стають остаточно зрозумілими, якщо мати на увазі головну сутнісну рису етики євреїв, яка координує всю систему організації способу життя.

На думку Р. Бульмана, сутність єврейської моральності сконцентрована в ідеї послуху Божій волі. У цьому послуху для людини значуща Честь Божа, а вже як її наслідок – людська гідність. «У зв’язку з цим у єврейській етиці обґрунтування того, що є добро і що потрібно від людини, не може бути дано, спираючись на те або інше уявлення про людину, виходячи з раціональних ідей, закладених у розумі людини. Зрозуміло, тут немає місця для так званої нормативної етики, оскільки ніщо не є цінним саме по собі. Зміст вчинкові надає тільки послух» [2, с. 27].

Божа Воля, із цього погляду, є формальним авторитетом Писання. Людське благочестя засноване на безумовній покірності щодо Бога багато в чому сприймається як юридичне відношення; праведника буде винагороджено, нечестивця – покарано. Важливими для нас є такі моменти: по-перше, відсутність ідеалу людини, що реалізує свою волю поза формальним дотриманням розпоряджень Тори. Ніщо не є цінним саме по собі, а зміст діяльності надає лише послух. По-друге, цей послух полягає в безумовному слідуванні букві Закону, що є реалізацією наміру слідування його духу. Маючи на увазі особливості цієї етики, ми зрозуміємо причину вкрай детальної регламентації способу життя в іудаїзмі, в усіх її чітко виражених формальних аспектах.

Сполученість моральних вимог і правових установлень в іудаїзмі виглядає природньо, оскільки відбувається порівняння понять «гріх» та «злочин». Вважається, що з даруванням Божого Закону з’явилася вічно діюча постанова про виховання для розпізнання гріха й злочину. З погляду іудаїзму, усе, чого вимагає сам Господь, є добро, а що забороняє – зло. У такий спосіб у віровченні встановлюється поділяюча лінія між праведним (правильним) і гріховним (неправильним). У своїй проекції у громадське життя цей поділ морального характеру здобуває формально-фіксований стандарт і стає основою всієї правової системи єврейського народу. Власне в межах такої світоглядної схеми наповнюються змістом основні поняття – праведності і законності, гріха і злочинності. Так вибудовується сукупність вимог морального й одночасно правового характеру.

Коли Закон виявляє провину гріха, одночасно виявляється і провина грішника. При діянні гріха Закон встановлює відповідальність грішника і підводить його під «прокляття» [1], оскільки в цьо-

му випадку йдеться про «переступ» границі дозволеного Богом поведіння. Так, значеннєвим змістом одночасно наповнюється поняття злочину як «проти» Божого діяння, а отже, суспільно небезпечного, оскільки воно посягає на непорушність правил суспільного життя, встановлених самим Богом. Можна побачити, як подібне значеннєве сполучення простежується, скажімо, щодо вимог дотримання заповідей, які за змістом можна віднести до сфери цивільно-правової юрисдикції, в якій регулюється сукупність майнових і пов'язаних із ними особистих немайнових відносин – «не кради», «не бажай <...> нічого, що є у ближнього твого», та наслідків їхнього порушення. У сутнісну основу вимог заповідей покладалася захист права приватної власності. Остання заповідь застерігає навіть від допущення можливості порушення цього права, оскільки вважається, що гріховні справи народжуються від гріховних бажань і думок, саме тому вони мають бути чистими й праведними.

Зміст заповіді «не кради» можна виразити так: будь чесним і працьовитим, не намагайся привласнити те, що тобі не належить, поважай результати праці і власність іншої людини – подібні принципи і на сьогодні відображені в будь-якому національному законодавстві: питання власності і сукупності відносин у зв'язку з нею і на сьогодні становить стрижень економічної діяльності. Оскільки ми акцентуємо увагу на переплетенні етичних і правових вимог у системі нормування способу життя євреїв, відзначимо широке тлумачення поняття «крадіжка». «Злодієм уважався не тільки той, хто здійснив крадіжку з чужої кишені або чужого житла, а й той, хто свідомо завдав шкоди репутації безневинного, хто не пропонував людині свого даху над головою у разі потреби. Талмудисти називали злодієм навіть того, хто безсоромно користувався гостинністю хазяїв, або віднімав час без потреби у свого ближнього, чи самого себе. Злодійство, з точки зору іудаїзму, це, зрештою, обвинувачення Бога в тім, що Він дає недостатньо, тобто повстання проти Божої волі» [4, с. 87].

Висновки. Підсумовуючи викладений матеріал, можна зробити такі висновки: сукупність вимог морального характеру, зафіксованих у Святому Письмі євреїв, сприймається як Боже веління, що має бути втіленим у суспільному житті. Обов'язковість цих норм і їх чітко виражений формальний характер сприяють становленню системи норм юридичного характеру. Так, тісно сполучені моральні й правові норми, і основа цього сполучення у змістовному поєднанні праведного (правильного) і гріховного (злочинного). Утім, незважаючи на їх тісний зв'язок, не можна назвати поняття гріха та злочину (в юридичному розумінні) тотожними, оскільки в системі світоглядних координат іудаїзму будь-який злочин як порушення встановленого Богом порядку світобудови є гріхом, але не всякий гріх (у правовому значенні) є злочином. Водорозділом у розумінні цього питання постає проблема відповідальності. За всякий гріх (той, що не має формального виразу – наприклад, неправильні думки) людина буде відповідати перед Богом, але перед суспільством буде відповідати лише за деякі; ті, що фіксовані в сукупності вимог правового характеру. Як відомо, уособлення релігійних і правових норм базується на розмежуванні моралі й права, в основі якого розрізнення понять «гріх» і «злочин». У традиції ж іудаїзму мораль і право виступають як «підсистеми» всієї системи відносин, що регулюються нормами віровчення. Чітко обґрунтоване й формально виражене «розрізнення “гріха” та “злочину” виробиться пізніше у римському праві» [7, с. 82].

Використані джерела

1. Біблія. Книга Священного Писання Старого і Нового Завіту. – Брюссель, 2013. – 546 с.
2. Бульман Р. Исус / Р. Бульман // Путь. – 1992. – № 2. – С. 31–33.
3. Гегель Г. Философия истории / Г. Гегель // Сочинения : в 14 т. / пер. с нем. – М. : Госуд. соц.-эк. изд-во, 1935. – 470 с.
4. Луцький І. М. Християнство як світоглядне джерело української держави і права : монографія / І. М. Луцький. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2012. – 468 с.
5. Папаян Р. А. Христианские корни современного права / Р. А. Папаян. – М. : НОРМА, 2002. – 403 с.
6. Тихонравов Ю. В. Судебное религиоведение. Фундаментальный курс / Ю. В. Тихонравов. – М. : Интел-Синтез, 1998. – 251 с.
7. Філософсько-правове дослідження впливу християнських засад суспільства на правову систему України : монографія / В. М. Вовк, М. В. Костицький, А. І. Луцький, М. М. Косьмій, М. І. Луцький, В. В. Книш, І. М. Луцький, С. Г. Меленко ; за заг. ред. М. М. Косьмій. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2017. – 340 с.
8. Шемшученко Ю. С. Що є право? / Ю. С. Шемшученко // На перехресті століть. Вибрані праці. – К. : Юридична думка, 2010.

Луцький Р. П. Теоретико-правовий аналіз Десяти Заповідей Божих як світоглядного джерела позитивного права

У статті розглядається проблема становлення ідеї права в контексті іудео-християнської традиції світосприйняття. Аналізується конкретизація постанов іудаїзму і християнства в сфері морально-етичного комплексу. З'ясовуються доміанти його змістовного наповнення відповідно до процесу осмислення ідеї права. Розглядається символізм текстів Старого й Нового Завітів, що породжує різноплановість їхнього тлумачення у площині взаємозв'язку розуміння соціального призначення моралі і права. Розмежування моралі й права простежується на основі процесу відмінності понять «гріх» і «злочин».

Ключові слова: Тора, Десять Заповідей Божих, мораль, справедливість, рівність, гуманізм, позитивне право, природне право.

Lutsky R. Theoretical and legal analysis of the Ten Commandments of God as a world-wide source of positive law

The article deals with the problem of the formation of the idea of law in the context of the Judeo-Christian worldview tradition. The concretization of judgments of Judaism and Christianity in the sphere of the moral and ethical complex is analyzed. The dominants of its meaningful filling are found out in accordance with the process of comprehending the idea of law.

Today there is no single comprehensive study of the peculiarities of the formation of the idea of law in the context of the Judeo-Christian tradition of world perception. It is precisely at the present stage of state-building that it is necessary to specify the decisions of Judaism and Christianity in the sphere of moral and ethical complex, to find out the dominant of their content content in accordance with the process of comprehension of the idea of law. Also, it is advisable to consider the symbolism of Old and New Testament texts, which give rise to multiplicity in the field of their interpretation and the plane of interrelationship between the understanding of the social purpose of morality and law.

Since the Bible consists of the Old Testament (the Scriptures of the Jews) and the New Testaments, it is appropriate to consider those aspects of the doctrine of Judaism, which became the basis of the moral life and legal tradition of the Jewish people, with the prospect of their further history and analysis of the questions expressed in Christianity.

In the basis of all religious, and then the legal culture of the Jewish people, the Holy Scripture – the Torah (the Christian equivalent – the first 5 books of the Bible), which is regarded as an invaluable gift of the Most High. Among the representatives of the people, it is known as the Divine Law. It is believed that the Lord gave his ordinances of life to the Jews through the prophet Moses, and therefore another variant of the name – The Ten Commandments of God.

The fault was intended to regulate all aspects of society's life, from relationships within the family, to the affairs of the organization of social institutions. Their norms together form a treaty that God made with the Selected People. Among the representatives of the Jewish people, it is believed that the very term of the contract – with the mutual obligations of the parties – is to the greatest extent corresponds to the essence of the event. Thus, the people were obliged to perform the will of God, and the Lord himself promised in the fulfillment of His requirements of goodwill and support. The informative center, which focuses on the data of world-wide and moral requirements, which become the basis of the regulatory mechanisms for the life of Jews throughout their history, is the 10 commandments or the Decalogue.

Key words: Torah, Ten Commandments of God, morality, justice, equality, humanism, positive law, absolute law.